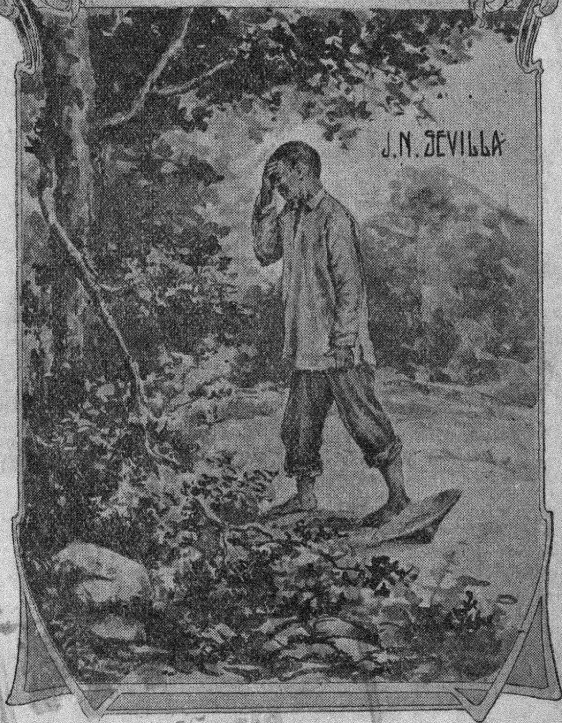

ILANG-ILANG

J. N. SEVILLA

Imprenta, Librería y Papelería de J. Martinez
Plaza Moraga, N.os 34 y 35. (Binondo).—Manila, I. F.

BIBLIO-FILIPINO

P.O. BOX SM - 116 STA. MESA
MANILA, PHILIPPINES
TEL. 61-12-18

ALAMAT
N Ñ
ILANG-ILANG

KATHA NI

José N. Sevilla

MANUNULAT SA "BUHAY PILIPINAS"

Unang pagkalimbag

MAYNILA S. P.—1908

LIMBAGAN NI E. C. ESTRELLA
BUSTILLOS BLG 9, (SAMPALOK) TELEFONO 1199

ANG WALANG TATAK
PAG-UGSIGUIN

José N. Sevilla

STOR

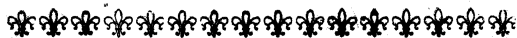
PL

6058.8

.S52.

Aring tunay ng Kumatha

Worcester P.C.
11-15-83

GL Storage

UID 83-B32614-1

OC 2 a
10 6-83

5-15-86 Ilang-ilang

Niaó'y buwán nǝ Diciembre at ang malamíg na simoy ay umáanyaya sa tanáng na sumangap nǝ maligayang sandalíng iniá-alay nǝ kaparangán, at bagá man dito sa ati'y di kaugalian ang magaksayá nǝ panahón sa paglilibáng, ay ilan kong mǝga kaibigan ang nakipagyari sa akin, na kami'y maglaktáy sa kagubatan nǝ Mindoro, upang doo'y magparaan nǝ maligayang panahón sa pangangaso.

Hindi naglipat araw at guinanáp namin ang pinagkásunduan at karakara-ka'y ang aming mǝga áso'y naka-amóy nǝ lungá marahil nǝ usá kaya't unahán kami'ng sumunód sa tungo nǝ kaniláng

mga tahulan. Sa pagtugaygay na iyaó'y nátiwalág akó sa aking mga kasama at sumandalíng humimpíl sa lilim ng isáng mayabong na kahoy na di ko alumana kung anó ang kanyang pangalan, bagá mang labis akóng nápapataká na sa gayong ilang ay masamyo ko ang di maisaysáy na bangó na lubháng laganap sa kagubatan na pinaiibayuhan ang bangó ng sa tanáng sampaga.

Nakaraán ang isáng malakíng bahagui ng araw at ang pagkainíp ay sumagui sa akin, sa di pagkaringíg ng anománg hudyát na aming pinagkasunduan, at di ko naman malaman kung saán sila nápatunģo. Kung sukatin ko naman ng malas ang napakalawak na gubat na namámagitan sa akin at sa kabayanan, ay lubha akóng nalululà sa di matapós-tapos na mga dawag, na sumasatitig. Ang panglulumó ay naghari sa aking damdaming di sanáy sa gayóng mga ilang at nawalán ako ng kawang lumayo pa't tuntunin ang landas, sa pangangānib na

sa pagsasápalaran kó'y makásalubong ng mababangis na Tamaraw. (1)

Anó pa't ang pangangambá'y lumanap sa aking kalagayan at sa kadhilanang itó'y inihanda ko ang tagláy na baril, upang ipagsangalang kung itó'y kákailanganin, subli't lalong lumalá ang aking panginilabot, nang mausisá kong walá ang mġa punlong taglay at nahulog sa aming pagtatakbuhan, ng di ko man lamaġ náalumana. Gumiyaguis na ngā sa akin ang lubháng malaking pangangambá at ng tumamá ang aking mġa titig sa nangungulimlím na pananglaw sa Sandaidig, ay napagsiya kong nangungubli nang nagmamadali sa likod ng isáng matarik na bundok sa kalunuran.

Ang pag-aalinlangan ay namalagui pang sumandali sa pagayóng anyo na nakapa-

[1] Hayop na sakdal bangis na pagkaamoy sa tao'y sinisila; ito'y kawangki ng kalabaw baga man may kaliitan, at kailan may hindi napaaamo.

n̄ng̃ilabot na bantá n̄ pagkalun̄gi at lubháng binabagabag ang di ko hira-ting kalooban sa gayong kasindak-sindak na kalagayan, nang sa di kawasà'y nakamalas ako n̄ isáng matandâ, na nagbubuhāt sa kalaliman n̄ isáng masukal na yun̄gib na makubli't máma-taan ko sa kasukalan n̄ gubat.

Sa pag-áantay na itó sa inaasahang tagapagtangol marahil sa kapang̃anibang kong kinalalagyang, ay sumaguí naman sa aking ala-ala ang m̄ga singaw lupang lagui kong naring̃ig sa matatandang alamat na ibinadhâ tuwi na, n̄ nangamatay ko nang m̄ga nuno. Baga mang ang pagkatakot ay labis na nagpapasakit, ay pinapaghari korin sa sarili ang mayamang aral n̄ CATOLICISMO, na pinagsikapan n̄ aking m̄ga magulang na siya kong palaguing panangnan sa anó mang kapan̄anyayaang haharap at ang pakatiwalâ kong itó'y siyang bumubuhay n̄ aking loob.

Sa aking mahabang pananalangin ay

dumating din ang inaantabayanan nang
hindi man lamang ako nainip at pag-
kalapit niya sa aking kinalalagyan, ay
naulinig ko pa ang ganitong pag-aawit:

Oh hiwagang lagui sa m̃ga pangarap
aliwan ñg laguim na nagpapahirap

Ikaw ñga ang siyang
wagas kong pag-asa, na magkakandili
sa luoy kong puso na pinakaapi

at tuwi-tuwi na'y

inayop ñg dusa;

at siyang hantungan ñg m̃ga paghamak
ang niluñgoy-luñgoy ñg aba kong palad.

Ikaw din ang kusang lubos sumiphayo
sa niluhog luhog ñg aba kong puso;

at dina na awang

mag gawad maglagda ñg hatol na imbi
na siyang papatáy sa abang kumasi't

walang kasalanan

kahit na ano man,

kundi ang sa iyo'y lubos na isuyo
ang iyong nalamang hindi man kinuro.

Kung ang m̃ga laguim
 at pagkahilahil
 siyang magdudulot sa iyo ñg saya
 iyo ñg sabihin
 at aking gagawin
 ang ano mang ibig na ipababata
 káhit ikaputi ng aking hininga.

Pagkaraan ñg kanyang pagaawit ay tumanong.

—Anó, anak ko ang naghatíd sa iyo dito sa ilang na poók?

—Oh! kagalang-galang na matandâ—ang aking tugon—ang maling akalang aksayahin ang panahón sa paglilibang at ligaliguin ang nangatatahimik na hayop sa kanilang himpilan.

—Ikaw baga'y nag-iisa?

—Sa ngayon po; pagka't ako'y napatibalag sa aking m̃ga kasamang hindi ko malaman kung saan nangapasuot.

—Lubhang malayo ang iyong kinapagtunguhan.

—Anó pong pook ito?—ang usisá ko sa kausap.

—Itó ang lupalop na pinamagatang Ilang-ilang —ang tugon sa akin.

—Ilang-ilang!... Anó po ang kahulugan niyaón?

—Ah! iyao'y isang buhay,—sumandaling nagkuro ang aking kausap at saka ipinatuloy—Yamang hindi ka rin makababalik sa kabayanan, samantalang hindi umúumaga, ay pakingan mong sumandali ang isasalaysay, kasabay nang anyayang magparaan kami ng mapanglaw na gabí sa kanyang kublihan.

Nagkakaakbay kaming lumusong at hinawi ang nangangapal na talahiban, samantalang ang sisikdó sikdó kong puso ay nagbabalitá sa akin ng isang bagay na mahalagá.

Sarisaring gunitá ang sumaisip, balintulot yaring loób; ngunit hindi ko magawá ang umurong pagkapalibhasà'y lalong mapanganib ang matulog sa parang.

Pagkalipas ng paglusong namin sa

madilim na yungib na kinamataan ko sa matanda, ay sinapit ang kanyang tahanan, doo'y guinanap ang kanyang pangakong ibuhay at ang binanguit na alamat ng Ilang-ilang ay sinimulan na.

—Nalaman mo anak ko: Magbuhat nang ako'y gawaran ng sumpâ ng Maka-pangyarihan, ay hindi na ako nagkapalad na makaulinig ng tinig tao. Laguing gumiguiyaguis sa akin ang bigat ng kahatulang iyaon sa nagawâng kasalanan, sa hindi rin iba't tunay kong anak na pinag-isipan kong gahisin, nguni't ang gayong napakahamak na gawa'y pinagdurusahan ko ngayon ng isang napakahirap na parusa, gaya ng tinitiiis kong pagkâwalang kamatayan, ó pamamalaguing mabuhay sa ganitong ligalig.

—Paano po ang nangyari?—ang pahanga kong tanong.

—Ako'y isang binatà noon—ang tugon ng aking kausap—na lubhang ma-

wilihing paglibangan ang tanang bini-bini, at lagui kong minamatwid kangino man na hindi ano mang kapanagutan sa mga ipinasyang "*Mabuhay kayo at duma-mi.*" ang auking mga guinawa. Sa di kawasa'y nagkaroón akó ng isang anak na napakagandang babayi at sa pag-aakalà kong iligtas sa mga hibo ng mundo, kung siya'y magkaisip, gayon din sa kawikaang, *baka babayad*, ay dinala ko nga rito sa masukal na ilang, magbuhat pa sa pagkasangól at ng huwag ng makilala ang katauhan at maiwasan naman ang laguing pagkapahamak na sinasapit ng mga walang malay.

Ang pangangalaga sa kanya'y ikinatiwala ko sa isang matandang babaying pipi, upang huag niyang makilala ang mga hiwaga sa buhay, ang lihim ng tao, gayon din ang kanyang pinangalingan. Sa tuwi tuwi na'y dinadalhan ko ng ikabubuhay; nguni't hindi ako na pakikita, upang huag magkapanahong ako'y usisain ng ano man,

Sa di kawasay nang maglalabing tatlong taón sa gayong pagkakatago ay tinamaan ako ng kanyang mga titig at pumanaw sa akin ang damdaming ama. Nabihag ang mawilihin kong hilig na mangibig kangino man, na makapag-aalay sa akin ng pampawi ng lagui kong uhaw na hanġad, at ito ang nag-wagui sa aking puso.

Hindi na ako sumusong sa kabayanau, ang kanyang kagandahan ay bumihag sa akin, at lubhang sumasal ang paghahanġad kong putihin ang impok niyang ganda na hindi ko nakita sa boong pinagdaanan sa buhay.

Lumipas ang ilang sandali ng alinlangang itaguyod ang napakahamak kong hinanġad at naghari din sa akin ang dating iminamatwid na, "*tayo'y galíng sa magkakapatid mag-aama, at magkakamag-anak*" at pinapaghari ko ang kanyang pagkahanġal na di ipinahihiwatig ang atotohanan ng aming pagkamag-ama. Siya naman, pagkapalibhasa'y hindi

nagkapalad makaulinig ng tingig ng kanyang kapwa, ay lubhang na aliw sa aking mga pangungusap, lalo na ng maulinig ang matamis na inaaawit ng kanyang ina na napaukit sa aking budhi at siya namang lagui kong inuulit, ay ginawaran ako ng mahinhing lambing inilingay ang kanyang ulo sa aking balik at lalong naghapdi ang sugat ng aking puso at sumasal ang aking masamang hangad.

—Ano pong awit iyaon? Iyaon pu bagang naulinig ko kangina.

—Oo; yaon nga at inulit ang magandang kundiman.

Pagkatapos ay ipinatuloy ang pagbubuhay.

Dumating ang mapanganib na sandali at gumiyaguis na nag-ulol sa akin ang hibo ni Satanas, at inkala ko nang ganapin ang marugis na isinabudhi, datapwa't nang isasagawa ko na, ay di naman nagkaroon ng bahagya man lamang na pagsalansang ang aking anak, pagkapa-

libhasa'y di natatahong iyao'y sawi sa mga kautusan. Inanyayahan kong sumama sa lihim ng kahoy na ating pinangalingan, aa siya kong napiling maguing saksi ng kapaslangan kong kakamtin; anyayang hindi sinalansang kahit bahagyâ at malugod pinaunlakan; nguni't di pinahintulutan ng pagkakataon na maganap, ang aking aasalin at isang malakas na buhawi'y binakli ang marupok na kahoy, na niyaong una, ay di man lamang nagagamit sa ano mang kailangan ng tao at siyang humadlang na nagbigay wakas sa aking kaawa-awang anak.

Kapwa kami napatigalgal sa sumandalin iyaon at ipinatuloy ng matandâ ang nauntól na ibinubuhay.

—Nang maganap ang malupit na hatol ng pagkakataon akin nang isinaysay pagdaka'y lumabas ang isang sugo ng Makapangyarihan at bumigkas ng ganito:

«Di mo matutuklas ang kamatayan at mabubuhay kang tagapag alaga ng kahoy

na iyang humadlang sa iyong karumal dumal na aasalin»

Lumipas ang ilang panahon at nang aking datnan ang kahoy na yaon ay labis akong napahangâ sa pagkakamalas na hitik na hitik ng mababangong sampaga at isang hibik ang mamutawi sa akin: "ILANG!.. ILANG! na naging saksi ng akiñ pagkalungi kailan mo ako patatawarin?"—Muling lumabas ang isañ sugo at ibinadha ang ganito: *Kung kailan, may mapatungo ritong isang tao na mapagsalaysayan mo ng guinanap na sala ay asahan mong pinatawad ka na ng Diyos at biglang nawala ang angel na aking kausap at ang binanguit na taong iyaon na aking pagkukumpisalan ay ikao at dili iba marahil na sugo ring nang Maykapal, upang pahintulutan Niyang ako'y umakyat sa kaloalhatian ng langit.*

Pagkaraan ng mga salaysay na ito'y nawala ang aking kausap at nang aking pinaghahanap, ako'y nagsising.

Ako pala'y nangangarap lamang.

Ang hitsó

Isang ugaling hanga ngayon ay tagalay ng mga tagarito sa atin ang ipanalubong sa mga panauhin ang ngátang *hitsó*.

Ang lahat ng bagay ay maáaring malimutan; datapwa't ang alay na ito na pinagkagawian na lalonglalo na sa mga lalawigan ay tunay na hindi nakakalingantan, at naguiguing catungkulan na halos, ang maghanda, at gumamit na man, lubha pa't kung ang mag-aalay ay isang binibini.

Dahil sa bagay na itó'y pinag-ukulan ko tuloy ng isang pagkakaabala ang pagtunton kung bakit natuklás ang ta-

tlong bagay na pinaglahok at pinamagatang *hitso*.

Bakit ang *ikmo*, *bunga* at *apog* ay nagawáng pagsamasamahin, at nagagamit na pang-alay sa mġa pánauhin?

Itó ang hindi abutin ng aking paghahakà at siya namang pinagpumilitang, kahit banaag ay matuklas ang sanhi, at sa matiyagang katatanong sa mġa palangāngā, ay nahalaw ko ang ibubuhay ngayon; nguni't totoo kaya ang sinalita sa akin?

Sa ano ma'y tahoin natin.

Isang hapon sa nais kong sumagap ng malamig na simoy na nakaaanya sa mġa naaalinsanganan, ay nilisan kong sumandali ang lubhang maraming gáwain at tinunġong sumandali ang kapalit na nayo nġ Pasay, na siyang nababalitang may malalawak na «ikmahan.»

Dalawang bagay ang nais kong maganap sa isang kilos, at ito ngā'y ang makasagap ng malamig na simoy at

mapanood naman ang maayos napagkakatanim ng halamang «ikmo,» na, halos maituturing ayon sa kabalitaan, na ang bayang iyaon ay siyang sinisibulan ng pinakabuting «ikmo» na pinagkakabalahan kong alamin; nguni't di lamang iyaon ang nápalá ng aking paglilibáng at hindi ko man kinukusa'y nakaulinig ako ng isang nakalalaguim na pag-aawit na nagbubuhát sa isang masukal na bulaos na nákalungán ng makapal na gubat ng «ikmo.»

Tumiguil akong sandali at pinalad namang masapol buhat sa simula ang talaytay ng *kundimang* ganitó ang hanay:

Malasin guiliw ko ang daloy ng tubig
na nagki-kinangán sa galaw ng batis,
malasin ang bula sa pamimilansik
at iyong itulad
sa iyong paglingap,
at kung yaon nga ang siyang kawanis
dagling kamataya'y aking masasapit.

Gayon din masdan mong napa iitaas
ang maputing asóng naglalakbay ulap,
siyá't panānarin iisa sa malas;

yaon ba'y kawangis

nṅ iyong pag-ibig?

Kung tunay na gayon, akin nṅ talastas
na ang pag-ibig mo'y madaling mangupas.

Ang paro't parito nṅ simoy nṅ hanṅin,
nakapagdudulot nṅ lamig at aliw

datapwa't kung gayon ang iyong pag-guiliw,

ay lubos katulad

nṅ isang pag-hamak

at wala na akong hihintáy hintaying
matapat sumintang hantungan nṅ daing.

Lubos akong nasiyahan sa kataong
iyaon, at nṅ matapos ang mapanglaw na
pag-sawit ay pinapaglakbay ko ang
isipan sa kalawakan nṅ mṅa hiwaga,
hinahalaw doón sa tanang malik-
mata, ang isang kagandahang mapag-
uukulan nṅ matimyas na tingig na aking
nápakingán.

Pagkalipas ng ilang sandali, ay sumatitig ko na naman ang nagdidilim na "ikmuhan" at nanariwàng muli ang sanhing ikinapatungo ko roon, ang dati ring nais na matalos ang pinagbuhatan ng paggamit at pakikinabang sa isang halamang sakdal hangalay, na gaya ng «ikmo»; sa di kawasa ay lumapit sa akin at malugod na bumati ang isang matandâ, na tila tunay na kakilala kasabay ng malugod na anyayang magtuloy sa ka-looban ng kanilang bakuran.

Nang unang bugso, ay sumagui sa aking loob ang isang malaking alinlan-
ngan; nguni't dagling napawi at nagumpay ang mapiling amuki na ako'y magtuloy.

Pagdating namin sa loob ng halamanan ay dinatnang nakaluklok sa isang papag-papagan ang isang binibining napakahinhin ang anyo, na marahil ay siyang pinangalingan ng mapanglaw na pag-aawit na aking kinahangâan.

Matalagháy ang kabuuan ng kanyang

maamong mukhâ; malamlam ang titig kayumanguing kaligatan ang kulay, mahayap ang ilong at nakabibihag ang maramot na nģiting nanasnaw sa kanyang guinumamelang labi.

Isang sulyap na panakaw at pagdaka'y binawi ang biglang tumudlâ sa aking puso at nģ mģa sandaling yaon ay kanyang binihag.

Tumalilis na biglang tinunģo ang halamanan pagkakita sa akin at pagkua'y pumitas nģ ilang dahong «ikmo.»

Di naglao't bumalik sa aming kinaroroonan, muling lumuklok at mabihasang pinagpilas ang mģa dahong taglay at pinirot na guinawang «hitso.»

Di ko sinawaang panoorin ang mahayap na mģa daliri at tunay kong kinahanģaan, ang kainamang tumangap nģ panauhin, na, бага mang di lubhang kilala, ay pinagkaabalahanг kawangģis nģ isang lalong matalik na kaibigan; sa biglang sabi ang kaugaliang mag-alay nģ «hitso» ay kanyang tinupad; nģuni't hindi

ako marunong ngumanḡà; at sa nais kong mapaunlakan ang kanyang pagka-ka-ala-ala, ay kumuha ako ng kanyang malugod na iniaalay, kasabay ng isang maguiliw na usisà sa matandâ na kung bakit nátuklás, na ang bunga, iyaong mapakla at walang saysay na bungang kahoy na di nagtamo ng ano mang pamagat, at ang «ikmo» na lubhang mahanglay, ay kung mapalahok sa nakapapasong «apog» ay napag-ayaw, at ayon sa naging hilig na kinaguisnan ay siyang naging panalubong panauhin.

Nang una, ay inakalà kong ang pag-uusisà ay naaksayá at di ko batid na ang itutugon sa akin ay lubhang mapakinabang at mandi'y mapaniniwalaang iyaon ngà marahil ang pinagbuhatan ng «vicing» ngumanḡà.

Isang ganap na kasáysayan ang kaniyang sinalitâ na uulitin ko ngayon ayon sa nalabi sa aking ala-ala:

Anyay nang mḡa unang dako, na ang pagngangà ay hindi pa kilala; ang hala-

mang *ikmo*, ay lubhang gumugubat, at sampuonang nangaglaboy na hayop sa kaparangan, ay hindi magtamong pakinabang sa halamang tinutukoy.

Bakit kaya siya pinasibol kung walang kapakinabangan?

Maraming pagsusumikap ang guinawa, upang huag ng muling sumibol, datapua't isang halamang hindi magad ng maglilinang pagkapalibhasa'y walang pakinabang at isang himutok na inulit ng mga nahuhuli ang sa kanya'y iguinawad ng mga nauna sa atin.

«*Halamang walang pakinabang, kailan ma'y di mamamatay*» at ang himutok na tinukoy ay naging sumpang iniukol ng mga nahuhuli sa ano mang bagay na walang maidulot na kapakinabangan.

Isa pang halamang lubhang nanghahagway na may masagananang bunga, ang hindi rin pakinabangan at siya namang pinag-uukyabitan ng halamang «*ikmo*»,

Sa kasaganaan ng bunga ng halamang ito

na, walang mapaggamitan, ay hindi pinagkalooban ng ano mang pangalang pagkakakilanlan, gaya ng sa ibang bungang kahoy, yamang hindi rin lamang siya nagagamit, at nangasyahan na ang nanga una sa atin na pamagatan siya ng pangalang: *Bunga*.

Ang lahat ng nakilalang halamang bumubunga at nag-dudulot sa mga tao ng ano mang pakinabang, ay nagtamo ng pangalawang pangalang o pinakasingisag na pagkakakilanlan; datapwa't ang halamang "bunga" ay siyang napakatangi na hindi nagtamo ng biyaya mabinyagan, at ang kanyang puno ay pinamagatan na lamang ng "bunga"

Lubhang maraming salin-saling kaulian ang yumaon—ang idinugtong ng matanda—ang mga bagong sibul na batbat ng katalinuhan, ay di nangasiyahang siya'y panoorin na lamang at gamiting palamuti sa mga kaparangan, hindi nayag na siya'y hindi magamit, at lahat ng sikap ay guinugol upang maangkapán

nṅ ikapakikinabang sa kaniya; nṅu-
ni't ang kanyang tingtinging. puno
ay hindi maagpang sa ano mang pag-
gamitan dahil sa napakarupok, data-
pwa't isang kataon, (yamang nṅinanṅan-
lan kataon ang mṅa bagay na nang-
yayari nṅ hindi kinukusa, бага mang
ang lahat nṅ bagay ay nakatakda, na
talagang mangyayari) ay isang tanghali
umano na ang isang taong hindi pa
nakasasapit sa mṅa lupalop na yaon
at hindi pa nakakikilala sa dalawang
halamang ating ibinubuhay (ang *ikmo*
at *bṅnga*,) ay sinumpong nṅ pagkadayuk
dok at walang malamang sulingan nṅ
katutuklasan nṅ ipagpapatid gutom.

Tinamâan nṅ kanyang malas ang puno
nṅ halamang hitik na hitik nṅ mapu-
pulang anaki'y hinog na bunṅa, at sa
paniwalang makapagdudulot sa kanyang
kagutuman nṅ malinamnam na pagkain,
ay dagling pumitas at linasa ang
pinakalamán; subali't tanṅi sa isang
matigas at mapakláng nakapaglalaway, ay

walâ siyang nalasap; bagama'y binayaan na sa kanyang bibig yamang lubhang nanunuyo ang kanyang lalamunan at iyao'y nakapananariwà.

Sa malaking kagutuman nã abang nápaligáw na yaon nã landasin, ay lumabnot nã ilang dahon nã *ikmo* na nagsusumawang lumingkis sa puno nã *bunga*, nãinatâ rin at ninamnam ang mahanglay na dahon nã *ikmo*, nãuni't hindi tangapin nã kanyang sikmara at ang laway niya ay lubhang kumakatay; subali't ang hindi kinukusang pagkakahalo nã *ikmo* sa *bunga*, ay nagkatalo at ang pakla at ang hanglay ay nakaayaw at nalasap niya ang isang panglibang na nãgataing naka-pagpapasariwa nã lalamunan. Sa di kawasá ay dumating siya sa isang bahay at sa masidhing hangad na makakain kahit na anó, ay tinikman ang isang bagay na maputing nasa isang munting pasu-pasuan sa ibabaw nã bintanà; ang maputing kanyang tinik-

man, ay *apog* na ipinanguguhit n̄g may bahay sa m̄ga panakot n̄g halaman.

Hindi niya sinasadya ang pagkakahalo halo n̄g tatlong bagay na hindi kilala; n̄guni't wari'y pinagtiyap ó itinuro sa kanya n̄g pangangailangan ang isang n̄gatâing panglibang sa gutom.

Tinaglay niya hangang bayan ang tatlong bagay na kanyang nátuklâs at ipinagparangalan sa m̄ga dinatnan.

—Aanhin mo iyan?—ang usisâ n̄g kanyang m̄ga kasama sa bahay.

—Ah!—ang tugon kung nalalaman ninyo ang kapakinabangan n̄g tatlong ito kung magkahalo—at ipinakitang muli ang *ikmo bunga* at *apog*,—ay walang salang di ninyo pakamamahalin.

—Anong pakinabang ang maidudulot n̄g tatlong bagay na iyan?

Bilang tugon ay naglahok at inialay na pinatikmán sa m̄ga kasargbahay.

Labis daw na napahangâ ang m̄ga dinulutan sa pagkakalasap n̄g isang ma-

bisang pampasariwa ng lalamunan, at buhat na noo'y pinasimulan na ang pagpapatikim sa bawát dumating na kasambahay, hangang sa naging kaugaliang ipanalubong sa panauhin ang *hitso*.

Ang salitang paglahukin ay itinutumbas nila sa salitang *pahitso*, at hanga ngayon ang mga panday ng pilak ay tinataglay pa, ang salitang *pahitso* sa paglalahok ng guinto.

Sa pamamag-itan ng salinsaling kaugalián ay binawas na ang salitang PA, sa *hitso* yamang yaon ay pangdugtong pangungusap nga lamang.

Pagkatapos ng malawig na salaysay ng matanda ay tinikman ko kapagdaka ang inaalay sa akin ng binibini at doon ko napagsiyá na tuna'y ngang nakalilibang at nakapananariwa ng lalamunan, at kung mahirati na sa/pagn̄gatá niyaon ay naipampapawi na raw ng uhaw at gutom, ang pinagpalang *hitso*.

Sa lahat ng iyaon, at sa pangangga-

nib kong ako'y kayamutan ay napaalam na, at nangakong muling babalik.

Samantalang binabagtas ko ang ikmuhang ay muli kong naulinig ang mapanglaw na pag-aawit na bumihag sa aking puso.

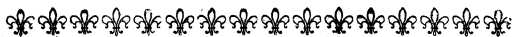
Sino kaya ang pinag-uukulan niya ng mga panambitang iyaon?

Siya kaya'y may katipang tumatakuil sa mga ipinangako?

Ito ang bumabagabag sa aking sarili nang papauwi na sa bahay at siyang umang anyayang muli siyang sadyain; nguni't lubos na nagpasakit ang mabisang panibugho sa kanyang pinag-uukulan at siyang sanhi ng di ko na muling idinalaw.

Oh! sabay kong natuklas ang pag-ibig at ang HITSO.

HIMIG NĠ PIGHATI [1]

*Hinihiling sa aking
kasayaha'y tulain,*

Saan man ibaling yaring pag-iisip
nákikita'y luhà at mġa pasakit
kahit sa sariling buhay na tahimik
gayon din sa Bayang pinakaiibig
ay walang lumual sa kudyaping tingig
liban na sa lungkót at mġa ligalig.

Sa Bayan ang malas kung aking itanaw
ang nangakikita'y pawang kapanglawan,
magkabi-kabila'y ang pag-firingan
na inihahasik nġ buhíng makamkám

(1) Tuláng binikás nġ magandang binibining
Natalia Buencamino sa "veladang" idinaos sa,
"INSTITUTO DE MUJERES," niyong ika 23 nġ Di-
ciembre nġ taong 1908.

at nangagnanais tanghali't igalang
kahit na mahamak ang sariling Bayan.

Sa kabila noon ay bilang pamana
na kanilang alay sa Bayan at Ina,
ay ang pang-aapí at pag-alimura;
ang gayó'y kung aking mapag ala-ala
tinis ng kudyapi ay ngángapa-ngapa
at ayaw magbigáy ng lugod at sayá.

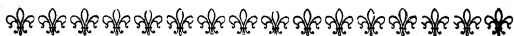
At paghamak lamang, pagsumpa't pag-ayop
daing ng hinagpis ang itinitibók
nalilimot tuloy ang ugaling bantog
na mahinhi't wagás ng lahing Tagalog,
dahil sa iilang asal na sumalot
ng sariling yaman hindi man inimpók.

Ano kayâ ngayon ang aking gágawín
sa iyong napitang ako'y paawitin
guinaganáp ko man ng boong pag-guiliw
ay ang lumuluwal na tinis ay daing
at hindi pumulas ang mithi mong hiling.....
kasayaha'y nanaw sa aking damdamin.

Pagtamanan mo na ang taghóy ng puso
 kahít napípgtá sa luhang tumulo,
 pagka't ang ligaya ay hindi makurong
 kusang magwawagui sa madlang siphayo,
 na nanġingibabaw sa puring nag-laho,
 sa puring salantáng, lugami at hapo

Nakasunod kaya sa hinġi mo't pita
 ang anák na busóng sabík sa ligaya?
 Hindi man nasiyahan sapagka't di kaya
 ang daliting ngayon ang iyong ligaya
 ay lubos tangapin ng boong pag sinta:
 HIMIG NG PIGHATING" larawan ng dusa....

Ang Tubó

Ang mġa alamāt kung minsan ay tunay na salat sa katotohanan; datapuwa't lubhang kailanġang buhayin ang mġa salinsaling balitā yamang ang karamihan nġ ating pinaniniwalaan ay badhā niyaon, at nġ mġa pangyayari; kaya't ang sasalaysayin nġayon ay tunay na hindi ko na malaman kung saan ko narinġig ó kung sa aling kasaysayan ko nabasa bagamang sariwang sariwa sa aking alála ang pagkakapangyayari.

Katanghalian daw noon nġ buan nġ Marzo, mainit na lubha ang daloy nġ mġa sinag nġ araw, kaya't ang kaalinsanġanan, ay di magpatiwasay sa madlá, lalong lalo na doon sa mġa pangkating pinag-uusig nġ mġa batas, doon sa na-

ngabubuhay sa pamamag-itan ng pawis ng iba at walang bilang himpilan kungdi ang madadawag at masukal na yungib sa kaparangan; doon sa lupalop na pangublihan man ay wala, at paubayang pinasasaksihan sa tumutunghay na langit ang tanang kabuhungan kanilang lagui nang ikinaaaliw.

Sa panig ng sansinukob na pinang yarihan ng buhay na ito, ay wala niyaong mayayabong na halamang karaniwang sumibol sa mga kabundukan, na nagkakandili sa tanang magnais na sa kanya'y mangnanlong, doo'y wala nga, iyaong malalabay na sangá ng nanaglalakihang punong kahoy na naggagawad sa madlá ng malalamig na lilim kung katanghalian, at tangi sa ilang halamang gumugubat na kawangki ng palasan ay wala ng iba pang sumisibol. Ang halamang ito'y mabulo ang pinakakatawan matatalim at nakasusugat ang kanyang mga dahon, at walang munti mang matuturing na pakinabang sa kanya; ang

sino mang mapasagui, ay dumadanas ng isang di magpatahimik na kakatihán kangwangki ng tinatawag nating NALILIPA.

Umano'y sa mga kadawagang iyaón nangungubli ang mga may malalaking sagutin sa pamahalaan, pagka't doo'y hindi nakasasapit ang lalong masigasig na kagawad. Apat kataong nagkaisa ng ugali, at nangasawing mamuhay sa pamamagitan ng panghabarang, ang kasalukuyang tumatalaktak sa matutulis at nakakapasong batong maliliit na nangagsambulat sa mga landasin; ang mainit na simoy ng katanghalian ay tumutopok sa kanilang mga noó at nagparamdam ng malaking kauhawan; datapwa't ang kanugnog na yaon ng mga lupalop na di sinasapit ng may matahimik na kabuhayan, ay di sinibulan ng tubig; doo'y walang mga bukal, walang batisan, at walang ano mang pampawing uhaw na matutuklas; kaya't ang pangangalit ay siyang pinagbubuntuhan,

kaayaw ng pakikiayon, yamang wala namang ibang magawâ.

Sa di kawasa'y nakasalubong sila ng isang matandang lalaki na sa kanyang anyo, ay tila may isang malakingkatanian at mandi'y umaanyayang siya'y paka-galangin, datapwa't ang sibul na marungis na budhing taglay ng apat na tinutugaygayan natin, ay siyang nanaig, at inakalang paglibangang uruyin ang kagalang-galang na matandâ.

Ang isa sa kanila ay siyang unang umaglahi.

—Matandang hukiuban, saan ka paroroon sa ganitong kainitan?—ang pangunang tanong.

—Ang dugo nito ang ating inumin—ang saad ng pangalawa.—Kasabay nang bunot ng itak sa sukbitan na biglang iaiyambâ.

—Antabayanan muna nating siya'y tumugon, bago ganapin ang nais—ang salô ng pangatlô.

—Magsalita ka—ang pakli n̄ pang-apat.

—Aking hinahanap—anang matanda—ang panig na aking tinutuklasan n̄ pampawing uhaw.

Sa tuwing hapon—ang dugtong—kung sumasapit ang ikatlong oras ay pinagkakalooban ako n̄ Makapangyarihan na makásimsím n̄ pampawing uhaw.

—At saan ka naman kukuha n̄ maiinóm sa kadawagang ito, na kinai-gahan n̄ tubig at kinaitan n̄ kanyang baloug?

—Tingnan natin at tila ito ang makapag-aalay n̄ ating kailan̄ang di matuklas—ang anás n̄ isí sa kanyang kasama.

—Kung ang pagkakatiwala sa kanya'y ating ilalagáy ay matitirá tayo sa isang kabiguan—ang paan̄íl na tugón.

—Narito—anang matandâ—ang lagui kong iniinom kung dumarating ang oras na aking sinambit.

—Dito'y walang batisan...

—Hindi ko kailan̄an ang makikiñang

na daloy n̄g batis, upang ipamawi ng kauhawan; sa aki'y sukat ang m̄ga halamang inyong namamalas, pagka't sa kanya'y n̄ananambam ko ang matamis at masaganang katás, sa m̄ga oras na ang Sumakop sa tanán, ay nagsabing «AKO'Y NAUHHAW,» sa kanyáng Pitóng Wikà, bago naglakbay sa kalowalhatian n̄g Langit at tinalikdán ang pagkatáo.

—Tila ito'y may nais magpalaganap dito n̄g m̄ga katâkatâ niyaong m̄ga mapagsampalataya n̄g kung anó anong kadayaan.

—Ang táong ito'y tila tayo ang paglalaruan—ang sabád n̄g isá.

—May orasán ba kayong tagláy—ang malumanay na usisà n̄g matandàng inaglahi.

—Ang orasán namin ay anyo n̄g araw na lumiliglig sa boong Tinakpan.

—Anó na kayang bahagui ang ating kinalalagyán?

—Tayo'y nasa ikatatló na n̄g tanghali; yaong oras na inaantabayanan mo

upang numamnam ng pinakananais na ming pampawing uhaw... Hayo ipakita mo sa amin ang pagsipsip ng katás ng halamang iyong sinambit at kapagkayao'y aglahi lamang ay kaawâ-awa ang iyong sasapitin.

Pagkarinig ng binigkás na ito ng nagtatapangtapangan tulisan ay lumuhod pagdaka ang matanda at idinaing sa Lumikha ang kanyang kalagayan; at pagkaraos ng pananalangin ay nagtuluyan bumakli ng mga halamanang naroon at pinangós na sinipsip ang katás.

Pagkakita nito ng mga tulisan ay nangasitulad sa matandâ at nakipangos naman; datapwa't ang kanilang nalangap, ay ang di masaysay na hanglay at sa kadahilanang ito'y inasod ng palo ang kagalanggalang na matandâ hangang sa nalugmok sa mga nagkabalibaling sa mga halaman.

Sa gayóng kahabag habag na anyo'y nagturing:

—| Oh mga kulang palad! Darating ang

panahón na inyong pagsisisihan ang inasal na kaimbihan; págka't sa inyong panunumbalik sa puok na ito sakaling kayo'y magkapalad na tanġlawan nġ panampalataya sa ating Mánanakop, ay inyong mapagkikitang ang bawa't títan-sik nġ mġa dugo ko ay sisibulan nġ ganyan ding halamán; subali't ang bawa't dito'y tumubo, ay magdudulot sa katauhan nġ isang malinamnam at matamis na katas, na siyang katutuklasan nġ tanan, nġ isang mabisang pampawing uhaw, pampatid gutom at sangkap sa ano mang kakailaŋanin nġ katauhan. Pinaslang ninyo ang isáng nahilig sa pagninilay nġ mahalagang «PITONG WIKA» nġ ating MANANAKOP, nawá'y siya ninyong laguing pakinabangán.

*
* * *

Nakaraan ang isang munting bahagui nġ panahón, ang pagkakataon ay naging tagapamagitan upáng ang apat na buhóng ay muling mapabalík sa ka-

nilang pinagdausan ng huling kalupitan at nang magunitâ nila ang mga huling binikás ng napanganyayang matandang kanilang inumog, ay dumanas silá ng isáng pagnanais na alamin kung tunay ngâ ang kaniyang mga huling panambitan, at di nalaunan, ay su-matitig nilá ang mayayabong na halamang nagsisupling na pawang malulusog, matatabâ at lubhang mayabong, at siláng lahat ay dí nakapiguil ng gayong bigkás:

[Tumubo!... Naganap ang kanyang huling tagubilín.

At sabay na nangagsibaklí ng naturang halaman at kanilang pinangós.

Isáng malinamnam at matamís na katás ang kanilang nálasap, at paulit-ulit na binigkás na-matamís ang *tubo*, na siyang kaipala'y sumapit sa ating kapanahunan at ang salitang iyaon na niyaong una'y pinalalawig upang ang maguing kahulugan, ay *supling*, ngayo'y biglá na kung bigkasín at nakikilala sa pangalang *tubó*.

Bilang pasasalamat ay isáng mataós

na dalangin ang kanilang pinailanlang sa kalawakan ng hiwaga at isang matamis na pag-aawit ang kanilang nau-
linig na ganito ang badhâ:

“Ano kayâ yaong tinamâang malas na nanġingibabaw sa tanang liwanag nagtaboy na bigla’t humawi sa ulap na pinaglagusan ng ningning at sinag at umaanyayang lubusang magalâk yaring abang pusong sinupil ng hira?”

“Siya kayâ yaong maningning na Ilaw na pumapatnugot sa Sangkatauhan, pananglaw sa gabí ng nadidiliman at sa may pighati’y pang-aliw na tunay Badhang taga-turo ng iisang daan sa mga alagad na nangaliligaw?”

“Oh kulang na kulang yaring pangungusap upang patunayan nakikitang sinag, ayo’t nagniningning, anaki’y busilak sa ibabaw niyaong buntón buntóng ulap, ayó’t bawa’t anyo ay isang pagliyang ang isinasaboy sa puso ng lahat.”

“Siya yaong Pusong Kamahal mahalán
 na ngayon ay ating kinaháhángáan
 Siya ang dinusta at pinakapaslang
 ng sibat ng sala ng Sangkatauhan,
 Siya ri't di iba ang kaguinhawahan
 at tunay na aliw ng may kalumbayan.”

Dagli silang nagtindig at pinagha-
 nap ang pinagbubuhatan ng gayong ka-
 wiliwiling pag-aawit, at nang kanilang
 makita'y lubos napahangá pagka't dili
 iba kundi ang kaawâawang matandang
 kanilang pinaslang na bigláng nawalâ sa
 kasukalan ng gubat.

Ito nã kayâ ang sanhing pinagbu-
 hatan ng halamang tubó?....

Pangarap

(Sa laguing pinagalayan ng mga katha ko.)

I

Sa galaw n̄g tubig;
gayon din sa himig
na pabalik-balik
sa lalim, at batong pinag saglit-saglit,
doo'y namamasid
n̄g abang pag-big
ang kagandahan mo sa linaw n̄g batis.

II

Ang itim mong buhok
lugay na nag-sabog
sa maputing batok,
ay siyang anag-ag sa batisa't ilog
sa dakong pag-lubog
n̄g araw sa laot
kung makaliglig na sa boong Sinukod.

III

At sa pangangarap
 ng sariling hagap,
 aking namamalas
 ang iyong larawang sipian ng DILAG.
 Ampunan ng lahat
 na mga bulaklak
 na niyuyurakan sa mga paglakad.

IV

Sa palad na abâ
 kung guinugunitâ
 ang pagdaralita
 ay namamalas kong ikaw ay may awang
 iniapula
 sa agos ng luhâ
 ng lunos kong buhay at pusong mahinâ.

V

Nguni't... | Pagkasawi!...
 Ang abang ibinudhi'y
 hindi namalagi,
 Dagling binagabag, at ang pag mumuni'y

46

kumalag sa tali,
at itiniwali
ang aba kong palad na inilugami.

VI

Bigláng nasiwalat
dini sa hinagap
at ipinamalas
Ang iyong larawang may hinampong inat
na nagtutulak
sa aba kong palad
at sa lantang pusong napapawakawak.

Wakás.

Palatuntunan.

Ilang-ilang.....	Tudling	3
Ang hitsó	''	16
Himig nang pighatì..	''	30
Ang tubó	''	33
Pang̃arap	''	44

Mãa nobelang sinulat nã Kumatha nito

Mapagpuyat P. 0.20

Pag-ibig nã isang General " 0.20

¡Mãa imbí! (unang bahagui) " 0.30

KASALUKUYANG NILILIMBAG

Mapagkandili.

¡Mãa imbi! (pangalawang bahagui)

